

GÖNÜLLÜ BİR İTTİHATÇI OLARAK BALKAN HARBİ'NE KATILAN ZİYA ŞAKİR'İN HARP HATIRALARI¹

Behset KARACA²
Güngör GÖÇER³

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyılda I. Dünya Savaşı'ndan sonra geleceğini doğrudan etkileyen ve sonuçları itibari ile en olumsuzlarından biri olan Balkan Harbi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde hatıralara yer verenler etkisi itibari ile en etkileyici olanları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çünkü hatıralarda yaşanan olaylar tüm çıplaklığı ve duygusallığı ile aktarılmıştır. Bu sayede Balkan Harbi'nde yaşanan trajediler daha anlaşılır ve etkileyici olmaktadır. Böyle hatıralardan birisi de ittihatçı bir muharrir olarak Balkan Harbi'ne gönüllü olarak katılan Ziya Şakir'in tuttuğu hatıradır. Ziya Şakir savaş sırasında tuttuğu günlüklerini temel alarak cumhuriyetin ilanından sonra hatıralarını tefrika şeklinde yayımlayarak döneme dair tanıklığını okuyucuları ile paylaşmıştır. Biz de bu çalışmamızda bu tanıklıktan yola çıkarak Balkan Harbi'nin kaybedilmesinin nedenlerini ve sonrasında yaşanan fecaatleri ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Balkan Harbi, Ziya Şakir, Hatıra, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

WAR MEMORIES OF ZIYA ŞAKİR WHO PARTICIPATED BALKAN WAR A VOLUNTARY UNIONIST

ABSTRACT

There have been many studies about the Balkan War which affected the Ottoman Empire's future directly in the XX. century after the First World War and one of the most negative ones because of its results. Whithin these studies that include memories come out as the impressive ones. Because the events in the memories were transferred plainly and emotionally. In this

¹ Bu çalışmamız *Osmanlı'dan Cumhuriyete Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir* adlı Sdü Bilimsel Araştırma Projesi Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen (3436.D.1.13) doktora tezimizden üretilmiştir.

² Prof. Dr., SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Isparta, behsetkaraca@sdu.edu.tr

³ Dr., Fatih Orta Okulu Dinar/Afyon, gocer20@hotmail.com

respect, tragedies living in the Balkan War became more understandable and more impressive. One of them is the memory Ziya Şakir who attended the Balkan War as a unionist. Ziya Şakir shared his witness about the period by publishing his memories that he kept during the war as episodes after the proclamation of the republic. On the basis of these memories, we will try to find the reasons for the loss of the Balkan War and then, reveal the tragedy after the war.

Keywords: *Balkan War, Ziya Şakir, Recollection, The Committee For Union And Progress*

1.Giriş

Osmanlı Devleti XX. yüzyılın ilk yıllarında, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Harbi ile sarsılırken diğer taraftan da ülke içerisinde fırka çekişmeleri ile mücadele halindeydi. Bu süreç hükümetleri çok yıprattığı için sık sık hükümet değişiyor ve böylece diğer sorunlara bir de hükümet krizi ekleniyordu. Bu dönemde Said Paşa sadarettten istifa etmiş ve yerine önce Tevfik Paşa getirilmek istenmişti. Tevfik Paşa, yönetimde tam bir otorite kurmak adına ortaya koyduğu şartları kabul edilmeyince bu teklifi reddetmişti. (İslamoğlu, 2004: 152; Ahmad, 1999: 137) Bunun üzerine Ayan Meclisi Başkanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa kısmen tarafsız ve kısmen de İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif isimlerden oluşan bir hükümet kurarak bu siyasal sorunlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Ancak bu hükümet de kısa bir süre sonra istifa edince yerine Kamil Paşa hükümeti kurulmuştur.

Kamil Paşa yönetiminde kurulan “*Büyük Kabine'nin*” yönetimde yaptığı telafisi imkânsız hatalar, Balkan Harbi'nde yaşanan hezimetin ana sebeplerinden birisini oluşturmuştu. Bu hatalardan ilki, Hariciye Nazırı Gabriyel Noradonkyan Efendi'nin Avrupalı meslektaşlarından aldığı bilgilere güvenerek Balkanlar'da büyük bir harbin çıkmayacağına olan kat'i inancı ve bunu kesin bir doğru olarak tüm kabineye kabul ettirmesi idi. İkincisi de bu kat'i inanç doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafından bir savaş istenmediğinin göstergesi olarak Balkanlar'da bulunan yetişmiş askerlerin neredeyse tamamının terhis edilmeye başlanmasıdır

Osmanlı Devleti'ni Balkan Harbi'ne götüren süreçte yaşanan en büyük hatalardan birisi de tüm dış gelişmelerin bir tarafa bırakılarak fırkacılık mücadelesinin alabildiğine alevlenmesiydi. Ahmet Bedevi Kuran da Meşrutiyet'ten önce hazırlanmaya başlayan Balkan Harbi'nden fırka mücadelesi nedeni ile haberdar olmadıklarını açık yüreklilikle kabul etmektedir. (Kuran, 1945: 313) Yaşanan bu gelişmelerin ne kadar büyük bir yıkıcı etkiye sahip olduğu kısa bir süre sonra başlayan harpte alınan yenilgi ile

daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Harp sırasında fırkacılık mücadelesinin savaşın önüne geçtiği dönemler dahi yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Noradonkyan Efendi'nin savaş çıkmayacağı ile ilgili verdiği bilgilere güvenerek Harbiye Nezareti de Balkanlar'da savaş ihtimali üzerinde durmamış ve dolayısıyla ulaşım ve yiyecek konusunda gereken tedbirleri almamıştı. Bu eksiklikler savaşın başlamasından kısa bir süre sonra etkisini göstermeye başlayarak, koca bir imparatorluk ordusunun savaş kabiliyetini büyük oranda kaybetmesine neden olmuştur. Savaş kabiliyetini kaybeden bir ordunun akıbeti kaçınılmaz olarak büyük bir yenilgi ve hezimetti. Yaşanan hezimetin en sarsıcı taraflarından birisi de Edirne'nin kaybedilmesi idi. Bu kayıp Osmanlı toplumu içinde yer alan aydınlarda ve askerlerde derin bir yara oluşturmuş ve bu nedenle de harpte yaşananları anlatan birçok hatırat kaleme alınmıştır. Edirne'nin elden çıkması yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde olan ve artık Anadolu'dan hiçbir farkı olmayan bir yurdun kaybıdır. Eski bir payitahtın kaybedilmesinin açtığı yaraları ve kaybediliş öyküsünü izleyebileceğimiz en önemli kaynaklardan birisi de hatıratlardır. Bu duygularla hatıralarını kaleme alanlardan birisi de Balkan Harbi'ne gönüllü bir er olarak katılan Ziya Şakir'dir. Ziya Şakir savaş sırasında kaleme aldığı hatıraları cumhuriyet döneminde tefrika olarak da okuyucuların dikkatine sunulmuştur.

Ziya Şakir⁴, 1883 (1300) senesinde, İstanbul'da Ayasofya civarında dünyaya gelmiştir. (Eryüksel, 1949: 5) Ziya Şakir'in dedesi Hacı Mustafa Efendi II. Mahmut döneminden itibaren sarayda görev yaptığı için Ziya Şakir ve ailesi saraya yakın bir konumda yer almıştır. Bu yakınlığın bir sonucu olarak Ziya Şakir yedi yaşında iken yirmi kadar çocuk ile birlikte II. Abdülhamid'in oğlu Burhaneddin Efendi ile birlikte sünnet olmuşlardır. (Şakir, 1952: 4)

Ziya Şakir'in babası Hacı Şakir Bey, annesi de Huriye Hanım'dır. Aslen Sivas'ın Divriği kazasının Hikme nahiyesine tabi Bahtiyarfenk (Bahtiyar) köyündendir. (Özaygün, 2004) Ziya Şakir köylerinin de dahil olduğu Divriği'yi çok zengin olmayan, halkı cömert ve misafirperver bir yer olarak tanımlamaktadır. (Şakir, 2011: 25-26) Ziya Şakir'e göre ailesi soy olarak Hasanbeyoğullarından gelmektedir. Hasanbeyoğulları Sivas çevresinde yaşayan ve Sipahizadeler olarak nam salmış bir ailedir. Aile IV. Murat ile birlikte Bağdat'ın fethine de katılmıştır. Ziya Şakir'in annesi Huriye Melek Hanım ise Konya Beyşehir'de ikamet eden Avşar Bağlarının sahiplerinden Saçlızadeler'dendir. (Üstündağ, 2011: 37; Eryüksel, 1949: 5) Ziya Şakir'in dedesi Hacı Mustafa Efendi 16 yaşında yeniçeriliğin kaldırıldığı sıralarda İstanbul'a gelerek Adile Sultan'ın sarayına girmiştir. Bir iki sene sonrada

⁴ Ziya Şakir'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güngör Göçer, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2017.

Topkapı Sarayı'na geçmiştir. Sultan Aziz vefat ettiği zaman memuriyeti taberdaran-ı hassa kethüdası (Hassa Baltacıları) olarak görev yapmaktaydı. (Şakir, 1947: 2)

Ziya Şakir babasının görevi itibarı ile tahsil hayatını çeşitli şehirlerde sürdürmüştür. İlk ve rüştiye eğitimini İstanbul Divanyolu'nda Burhan-ı Terakki Mektebinde tamamlamıştır. O sırada babasının askerlik görevi gereği Bursa'ya nakledildiği için onunla beraber giderek Bursa İdadisine kaydolmuştur. Bursa'da sadece bir sene eğitim gördükten sonra tekrar İstanbul'a gelerek Vefa İdadisine nakledilmiştir. (Eryüksel, 1949: 6) Daha sonra Ziya Şakir'in babası Halep Jandarma Komutanlığına nefy edilmiştir. Ziya Şakir de o sırada yazmaya başladığı yazılar nedeni ile hakkında başlayan takibattan kurtulmak amacı ile babasıyla birlikte Halep'e gitmek zorunda kalmıştır. (Eryüksel, 1949: 11) Ziya Şakir, Halep'e gittikten sonra idadi eğitimini orada tamamlayarak üç yıl sonra İstanbul'a geri dönmüştür. Eğitim hayatının sonraki safhasında bir taraftan hukuk mektebine devam ederken diğer taraftan da çeşitli gazetelerde yazılar yazmaya başlamıştır. (Eryüksel, 1949: 15)

Meşrutiyet'in ilanına kadar öğrenciliğin yanında bir taraftan yazarlık yaparken diğer taraftan II. Abdülhamid yönetimine karşı ortaya çıkan Cemiyet-i İnkilâbiye ve İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi gizli cemiyetlerin faaliyetlerine katılmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arası açılmış ve tutuklanma korkusu nedeni ile bir süre Mısır'da kaçak olarak yaşamıştır. İstanbul'a geri döndüğünde de tutuklanarak yargılanmış ve Sinop'a sürülmüştür. (Göçer, 2017, s. 23) Talat Paşa'nın affıyla sürgün cezasından kurtularak Balkan Harbi öncesi İstanbul'a geri dönmüştür. Ziya Şakir, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda gönüllü olarak orduya katılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinden sonra kısa bir süre devlet memuru olarak çalışmıştır. Memurluğun kendisine göre olmadığını düşünerek yazı hayatına atılmıştır. 1929 yılında yayımlanmaya başlayan ilk tefrikasından sonra ölüm tarihi olan 1959 yılına kadar hiç bıkmadan usanmadan yüzlerce tefrika ve makale kaleme almıştır. (Göçer, 2017: 291-304)

2-Ziya Şakir'in Balkan Harbi Hatıraları

Ziya Şakir, Balkan Harbi'ne gönüllü olarak katılmış bir muharrirdi. Muharrir olmasının da etkisi ile Edirne cephesinde yaşananları, bizzat şahidi olarak günü güne not etmiştir. Bu notlarının bir kısmını önce 1929 yılında *Vakit* gazetesinde "*Meçhul Asker*" adıyla 116 tefrika, daha sonra da 3 Ağustos 1947 ile 3 Mart 1948 tarihleri arasında *Son Telgraf* gazetesinde "*Edirne Müdafası*" adıyla 172 tefrika olarak neşretmiştir. İki tefrikanın Balkan Harbi'nin en önemli cephelerinden birisini oluşturan Edirne'nin kuşatılması ve düşüşü sırasında yaşananları doğrudan anlatması bakımından oldukça

önemlidir. Tefrikaların değerini arttıran bir diğer noktada Ziya Şakir'in yaşadıklarını günü gününe kaydetmesi nedeni ile olaylar karşısındaki duygularını ve düşüncelerini yazdığı satırlardan takip etmenin mümkün olmasıdır. Bu anlatımlar sırasında kendisinin bir ittihatçı olmasının bu anlatıları ne kadar etkilediği sorusu, önemli bir husustur. Bir anı olması hasebi ile bu iki tefrikada dikkati çeken önemli hususlardan birisi de Ziya Şakir'in kendini ön plana alması ve olaylardaki rolünü kendini merkeze alarak anlatmasıdır. Hatıraları okurken bu hususları gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Ziya Şakir kaleme aldığı *Meçhul Asker* adlı tefrikasını romansı bir havaya büründürerek kendisinin anıları olduğunu ortaya koymadan 1929 yılında yayımlamıştır. Tefrika Balkan Harbi'ne kardeşi ile birlikte gönüllü olarak katılan Kaya Bey'in (Ziya Şakir) harp sırasında tuttuğu günlükleri İstanbul'da bir arkadaşına göndermesi ile başlayıp Edirne'nin Bulgarların eline geçmesi ile sona ermektedir.

Edirne Müdafaası adlı tefrika ise *Meçhul Asker* tefrikasından daha farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu tefrika Ağustos 1947 ve Mart 1948 arasında toplam 172 tefrika olarak *Son Telgraf* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu tefrika daha çok bir inceleme yazı dizisi şeklindedir. Tefrikanın birinci bölümünde Bulgarlar arasında milliyetçilik bilincinin oluşmasına, Bulgarlarla Rumlar arasındaki kilise sorununa ve Bulgarların bağımsızlıklarını ilan etmelerine değinilmektedir. Bu bölüm, Ziya Şakir'in olayların başlangıcını açıkladığı ve genel değerlendirmeler yaptığı bölümdür. Bu durum 68. tefrikanın sonundan itibaren değişecek ve artık Ziya Şakir görüp işittiklerini yani anılarını tefrikalarında aktarmaya başlayacaktır. Ancak nedenini bilmediğimiz bir şekilde aktardıklarının kendisinin anıları olduğunu açıklamaktan imtina etmektedir. Yazdıklarının Edirne muhasarasında bulunmuş bir gönüllünün not defterine dayanarak Edirne muhasarası hakkında yazılmış diğer kaynakları da inceleyerek oluşturulduğunu ifade etmektedir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Bununla birlikte tefrikanın ilerleyen bölümlerinde hem kardeşi Kâzım Şakir'den bahsetmesi ve hem de *Edirne Müdafaası'nın* 84. tefrikasında Dr. Bahattin Şakir ile yaptıkları görüşmede Bahattin Şakir'in odasında bulunan kişilere Ziya Şakir'i "Bab-ı Âli nümayişinde harp isteriz diye bağırdıktan sonra derhal kardeşi ile gönüllü kaydolan muharrir Ziya Şakir Bey." (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) diye tanıtmayı, anıların kime ait olduğu ile ilgili olarak herhangi bir şüpheye mahal bırakmamaktadır.

Ziya Şakir'in, Balkan Harbi ile ilgili bu anılarının dışında savaş öncesinde ve savaş sırasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan yönetsel süreci anlattığı "*Büyük Kabine*" isimli bir tefrikası daha vardır. Eser *Son Telgraf* gazetesinde 9 Nisan 1947 - 30 Temmuz 1947 tarihleri arasında toplam 115 tefrika olarak yayımlanmıştır. Bu tefrikalarda, *Büyük Kabine* adını alan Ahmet

Muhtar Paşa kabinesi seçilmiş olsa da bu kabineden önceki hükümetler (Tevfik Paşa ve Said Paşa kabineleri) ve yaşanan siyasal çekişmeler de anlatılmıştır. Bu anlatım sırasında Ziya Şakir yer yer Balkan Harbi anılarından da bahsederek bu eseri daha ilginç bir hale getirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu tefrikada kendi anılarının dışında kardeşi Kazım Şakir'in anılarına da yer vermiştir. Bu nedenle *Büyük Kabine* adlı tefrika Balkan Harbi'ni konu edinen anılardan ayrı tutulmalı ve aksine anıları tamamlayan bir materyal olarak dikkate alınmalıdır.

2.1-Ziya Şakir'in Orduya Katılması

Ziya Şakir, geçimini yazarlıkla sağlayan ve eline doğru dürüst silah almamış bir insandır. Balkan Harbi tehlikesinin ortaya çıkması ile birlikte Darülfünunda okuyan kardeşi Kâzım'ı da alarak gönüllü olarak orduya katılmaya karar vermiştir. Bu karar öncesinde Ziya Şakir, harbe soğuk bakan veya harp istemeyenlere karşı başta Darülfünun öğrencileri ile "harp isteriz" sloganı eşliğinde yapılan gösterilerde yer almıştır. Harp hazırlıkları başlayınca da kardeşi ile birlikte orduya katılmıştır. (Şakir, Edirne Müdafası, 1947)

Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı kurulan ittifak ve ortaya çıkan savaş tehlikesine karşı ittihatçılar tereddütsüz harp istiyorlardı. Bu düşünce doğrultusunda Darülfünun öğrencilerini harp lehine mitingler yapmaya teşvik etmişler, diğer taraftan da ittihatçı gazetelerde savaş taraftarı yayımlar yaparak bu duyguyu körüklemişlerdi. (Paşa, 1992: 118) 4 Ekim 1912'de Sultan Ahmet Meydanı'nda sabah, Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti, öğleden sonra da İttihat ve Terakki Cemiyeti miting düzenlemiş ve bütün göstericiler "Harp isteriz; harp, harp! Sofya'ya! Sofya'ya!" diye tempo tutmuşlardı. (Andonyan, 2002: 199) Bu mitinglerde hep harp isteniyordu ama ordunun durumunu veya savaşıma gücünü hiç kimse sorgulamıyordu. Cemil Topuzlu, Ali Fuat Türkgeldi ve Abdullah Paşa gibi bazı devlet adamları bu harp çılgınlığına karşı Osmanlı ordusunun durumunu nazarı dikkate alarak karşı çıkıyorlardı. (Türkgeldi, 2010: 58-60; Topuzlu, 2010: 159-169) Harbe karşı olanların bu karşı çıkışlarında ne kadar haklı oldukları kısa süre sonra anlaşılmıştı. Bu toplumsal baskı karşısında iyice köşeye sıkışan hükümet ise Balkan devletlerinin savaş ilanı üzerine gönülsüz de olsa savaşa girmekten başka çare bulamamıştı.

Ziya Şakir'in orduya, gönüllü bir Osmanlı vatandaşı olarak katılması hiç de kolay olmamıştır. Önce İstanbul'da gönüllü yazılmak için Birinci Ordu Karargâhına başvurmuşlardı. Binbaşı "Siz mi gönüllü gideceksiniz züppe beyler? Bab-ı Âli kapısının önünde harp isteriz diye bağırmaya benzemez..." (Şakir, 1929: 2) diyerek Ziya Şakir'in hem fiziksel olarak savaşa uygun olmadığını belirtmiş hem de bu savaş taraftarları karşısındaki konumunu ortaya koymuştur. Ziya Şakir, binbaşının bu suçlayıcı tavrına karşılık amaçlarının sadece vatanlarına karşı olan borçlarını ödemek olduğunu ifade etmiştir. (Şakir, 1929: 2) Bunun üzerine binbaşı Ziya Şakir'in gönüllü

yazılmaktaki amacı konusunda ikna olmuş olmalı ki onun hakkında araştırma yapıp uygun rapor gelmesi durumunda orduya alınacaklarını söylemiştir. Soruşturma içinde Ziya Şakir'den adresini istemiştir. Bu durum Ziya Şakir'i korkuttuğu için yanlış adres vererek oradan uzaklaşmıştır. Ziya Şakir'i bu hususta korkutan şey kendisi ve kardeşi hakkında yapılacak bir araştırmada İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan yakınlığının ortaya çıkması ihtimalidir. Böyle bir gelişme hem orduya katılmasına engel olabilir hem de daha birçok sıkıntıyı beraberinde getirebilirdi. Çünkü Ziya Şakir'e göre dönemin hükümeti, her ne kadar tarafsız kişilerden oluştuğu söylene de aslında açıkça İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı idi.

İstanbul'da gönüllü olarak orduya katılamayacağına kanaat getiren Ziya Şakir Bursa'ya gitmiş ve kendisi gibi ittihatçı olan kişilerin delaletiyle Bursa gönüllü taburunun dördüncü bölüğüne katılmıştır. (Şakir, Edirne Müdafaası , 1947: 2) Ziya Şakir'in orduya gönüllü olarak katılmak için Bursa'ya gitmesi, uzun yıllar sürecek bir dostluğun da kurulmasını sağlamıştır. Bahsettiğimiz bu dostluk Celal Bayar ile ölene kadar devam eden dostluktur. (Şakir, 1929: 2)

2.2-Balkan Harbinde Ordunun Durumu

Osmanlı Devleti'ni Balkan Harbi'ne götüren süreçte yaşana gelişmeler devlet adamlarının ülke içerisinde yaşanan siyasal mücadeleler nedeni ile dışarıda meydana gelen gelişmelere karşı bir aymazlık içerisinde olduklarını açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle de göz göre göre gelen savaş, Osmanlı Devleti adına ansızın ortaya çıkmış ve savaş için gereken hazırlıklar tam olarak yapılamamıştır. Hazırlıksız olarak girilen savaşta ordunun durumunu bizzat ordu içerisinde bulunan Ziya Şakir anlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır.

Ziya Şakir, Osmanlı ordusunun durumu ile ilk olarak Bursa'da gönüllü olarak orduya alındığında karşılaşmıştır. Burada gördüğü manzarayı düzenli bir organizasyon yerine pazar yerine benzer bir karışıklığa benzetmiştir. (Şakir, Meçhul Asker, 1929: 2) Yaşanan karışıklığın sonucu olarak Ziya Şakir taburlarının Tekirdağ'a gitmesi gerekirken yanlışlıkla önce İstanbul'a oradan da Edirne'ye gittiğini ve bu yanlışlıkların savaş süresince katlanarak devam ettiğini ifade etmektedir. (Şakir, Meçhul Asker , 1929: 2)

Osmanlı ordusundaki bu intizamsızlığın nedeni ile ilgili oluşan en önemli kanaat, ordunun komuta kademesinin yetersizliğidir. (Ortaylı, 16/2012: 32; Zeyrek, Eylül 2012: 17-18; Şakir, Büyük Kabine, 1947: 2) Ancak bu yetersizliği dile getirmek, devrin hükümetini suçlamak anlamına gelmemektedir. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılından sonra ordu üzerinde önemli projeler gerçekleştirerek ve yeni bir yapılanmaya gitmiştir. İşte bu yapılanma ordu içerisinde hem komuta kademesinin yetersizliğini hem de subay sıkıntısını beraberinde getirmiştir. (Andonyan, 2002: 465) Buna bir

de askerinin sürekli içinde bulunan alaylı subayların yerine geçirilen mektepli subaylara karşı erlerin takındığı güvensizlik eklendiğinde Osmanlı ordusunun nasıl bir “pazar yeri” haline geldiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması çalışmaları sırasında Jön Türkler en büyük hatayı, eski kıta subayları hususunda yapmışlardır. Ellerinde yerine koyacak kadar komutan olmamasına rağmen eski komutanları emekliye ayırarak Osmanlı ordusunun komuta kademesinde “acınacak kadar” azaltmaya gitmişlerdir. (Bartlett, 2012: 71; Karal, 1996: 307)

Osmanlı ordusunun içler acısı hâli sadece karışıklık veya yanlışlıklardan kaynaklanan bir durumdan müteşekkil değildi. Orduya alınan askerlerin hâlleri de oldukça dikkate değer bir manzara arz etmekteydi. Ziya Şakir, Edirne’ye sevk edildikten sonra orada askerlerin çoğunun mavzeri eline ilk defa aldığı, takım kumandanlarının askerleri toplayarak silah doldurmayı ve ateş etmeyi öğrettiklerini anlatarak askerinin ne vaziyette olduğunu ortaya koymuştur. (Şakir, 1929: 3; Atay, 2012: 65)

2.3-Osmanlı Ordusunda Fırkacılık Mücadelesi ve Ordunun Siyasallaşması

Ziya Şakir, daha orduya gönüllü olarak katılmak için müracaat ettiği ilk andan itibaren ordunun siyasallaşmış bir vaziyette olduğuna bizzat şahit olmuştur. Bursa’ya gönüllü olmak amacıyla gittiğinde orada yaptığı görüşmede maarif müdürü ordudaki Hürriyet ve İtilafçılara karşılık ittihatçıların da orduya katılarak askerlerin ittihatçılar aleyhinde yapılacak olumsuz propagandalardan korunması gerektiğini ifade etmiştir. (Şakir, 1929: 2) Bu düşünüş tarzı, var olan fırkacılık cereyanının ikinci cephesidir. Çünkü memleketin içinde bulunduğu böyle hassas bir durumda Hürriyet ve İtilafçılık ne kadar olumsuz bir durumsa, bu durumu dengelemek hatta bir adım öne çıkarmak adına ortaya atılan ittihatçılık da fırkacılık adına o kadar olumsuz bir durumdur. Bu nedenle Ziya Şakir anılarında olayları mümkün olduğu kadar taraf olduğu ittihatçıların lehine yorumlarken Hürriyet ve İtilafçılar ile Halaskaran-ı Zabitan grubu hakkında ise genellikle aleyhte yorumlar yapmıştır. Ziya Şakir’in bu yaklaşımlarına karşı, dönemin tanıklarından tam aksini ifade edenler de yok değildir ki bunlardan birisi Cafer El Askeri’dir. Askeri anılarında ittihatçı Türk subayların ordunun yenilmesinden Nazım Paşa’yı sorumlu tutabilmek için yerlerini terk ettiklerini yazar. (Seyfettin, 2011: 92) El Askeri’nin verdiği bu bilgi ittihatçıların aleyhine açık bir ifadedir. Bu iki örnek aslında Osmanlı ordusunun tamamen fırkacılık cereyanının etkisine kapılarak siyasallaştığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nde ordunun siyasallaşması hakkında herhangi bir taraf lehine yapılan bütün yorumlar dikkatle irdelenmesi gereken hususlardandır.

Fırkacılık cereyanının orduyu getirdiği durumla ilgili olarak Ziya Şakir, hudutta bulunan onuncu firkanın durumunu dikkate değer bir örnek

olarak kaydeder. Onuncu fırka düşman taarruzunu durdurup düşmanı ricate zorlamasına rağmen sebepsiz bir şekilde geri çekilme emri almıştır. Ziya Şakir bu hadise ile ilgili konuşmalardan bu gelişmenin nedeni olarak kumandanlar arasındaki ihtilafın olduğunu ifade etmektedir. (Şakir, 1929: 3) Ziya Şakir'in bu tespiti, yani ordunun iyi yönetilememesi, aslında Balkan Harbi bahsi geçtiğinde dikkati çeken ilk hususlardandır. Balkan Harbi'ne katılan Rahmi Apak da anılarında kıtasız kalmış olan kumandanlardan Efe Kazım'ın, 5. Kolordu muharebe idare yerinde Kolordu Kumandanı Kara Sait Paşa'yı silah çekerek öldürmeye kalktığını, diğer subayların müdahalesi ile silahların patlamadığını ifade ediyor. Zira bu kavgada Kolordu Kumandanı Kara Sait Paşa Hürriyet ve İtilafçı, Albay Efe Kazım ise İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubudur. (Apak, 1988: 70)

Fırkacılık mücadelesi o kadar ileri boyutlara ulaşmıştı ki, ittihatçı diye genç zabıtları ileri hatlara göndererek öldürtmeye çalışmaktan (Şakir, 1930: 10) tutun da "Rauf Bey'in Averof zırhlısını batırırsak bu zafer Kamil Paşa Hükümeti'nin sevap hanesine yazılır diye düşünüp zırhlıyı batırmamasına kadar" (Ortaylı, 16/2012: 33; Ortaylı, 2007: 146) yaptırmışlardı. Bu örnekler de göstermektedir ki ordu içerisindeki iki grup arasında kıyasıya bir çekişme vardır. Gruplar birbirlerinin başarısını gölgelemek için savaşı kaybetmek pahasına bunları yapmıştır.

Balkan Harbi sırasında yaşanan fırkacılık mücadelesine Ziya Şakir'in tarafsız bir gözle bakmadığını gösteren örneklerden birisi de Balkan Harbi öncesinde Edirne'de bulunan ama savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İstanbul'a dönen Talat Paşa ile ilgili yaklaşımıdır. Ziya Şakir, Talat Paşa'nın Edirne'den İstanbul'a dönmesini eski dâhiliye nazırının harp meydanında bulunmasının ortaya çıkaracağı mahzurdan kaynaklandığını iddia etmektedir. (Şakir, 1929: 3; Şakir, Edirne Müdafaası , 1947: 2) Ziya Şakir buna ilaveten "*Siyasi Fırka Reislerinin Hayatı*" adlı tefrikasında ise Talat Paşa'nın Balkan Harbi'ne kadar askerlik yapmadığını ve savaşın başlayacağı sırada hem kendisinin hem de cemiyetin bazı işlerini görmek için Edirne'ye gittiğini ancak o sırada seferberlik ilan edilince askere katıldığını ifade etmektedir. Bundan sonra Edirne'den İstanbul'a gitmesini ise ordu içerisinde er olarak bulunduğu sırada muhaliflerin onu öldüreceklerinden şüphelenmelerine bağlamaktadır. (Şakir, 1941: 3) Görüldüğü üzere bu açıklamalardan, Talat Paşa'nın mecburiyet karşısında hem hayatını kurtarmak hem de ordu içerisinde daha tehlikeli durumlara neden olmamak adına Edirne'den İstanbul'a gittiği anlaşılmaktadır.

Ziya Şakir'in bu açıklamaları ile Edirne Kale Komutanı Şükrü Paşa'nın anlattıkları karşılaştırıldığında ortada açık bir tezat vardır. Talat Paşa, Edirne'de bulunmuş ancak savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu dönüş ansızın ortaya çıkmış gönüllü bir hareket midir? Yoksa mecburi olarak yapılmış bir dönüş müdür? Ziya Şakir

bu soruların cevaplarını vermezken kale komutanı Şükrü Paşa bu hususa açıklık getirmektedir. Çünkü bu dönüş kale komutanlığının zoru ile gerçekleşmiş bir durumdur. Şükrü Paşa, Talat Bey'in Edirne'de "nefer paşa" muamelesi gördüğünü kendisine emirleri verildiğini ve yaptığı propaganda ile askeri harp etmemeye teşvik ettiğini söylemektedir. Şükrü Paşa, "nefer elbiseli müfsid" dediği Talat Bey'i çağırarak Edirne'yi terk etmesini aksi takdirde kendisini idam etmek zorunda kalacağını ifade ettiğini bunun üzerine Talat Bey'in İstanbul'a dönmek zorunda kaldığını belirtiyor. (Danişment, 2011: 541-542) İsmail Hami Danişment, bu konuşmanın kendisine bizzat Şükrü Paşa tarafından anlatıldığını da ifade etmektedir. Bu ifadelere bakıldığında Talat Paşa'nın gönüllü bir er olarak geldiği Edirne'den ansızın ayrılmasının nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Zaten Balkan Harbi sonrasında Şükrü Paşa'ya karşı gösterilen muamele, Şükrü Paşa'ya ittihatçıların duyduğu öfkenin dışı vurulmasından başka bir şey de değildir.

Ziya Şakir'in anılarında, Edirne savunmasının tüm zorluklarına rağmen kale içerisinde siyasal çekişmelerin devam ettiğine dair aktardığı önemli olaylardan birisi de siyasal içerikli "*Türk Ocağı*" adlı küçük bir risalenin askere ve halka dağıtılmasıdır. Risaleye göre Edirne müdafaasına son verip Bulgarlara teslim olarak boşu boşuna askerlerimizin ölümüne engel olmak gerektiği ifade edilmektedir. (Şakir, 1929: 9) Ayrıca savaşı İttihatçıların çıkardığı ve gereksiz yere Türk evlatlarının öldürülerek Türk ocaklarının söndürüldüğü de belirtiliyor. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Bu risale, ağır topçu zabitlerinde mülazım-ı evvel İsmail Hakkı Efendi isminde Halaskaran-ı Zabitan grubuna üye bir asker tarafından yazılmış ve durum kale-i müstahkem tarafından tespit edildikten sonra İsmail Hakkı Efendi ve matbaa çalışanları divan-ı harbe verilmiştir. (Şakir, 1930: 7)

Savaş sırasında yaşanan fırkacılık mücadelesinden yakınan Ziya Şakir'in, artık kalenin mukavemet imkânı kalmadığında kalenin teslim edileceği ile ilgili duyduğu bir haber, kendisi gibi ittihatçı olanların bir plan hazırlamasına neden olmuştur. Plana göre bu harekete girişmesi muhtemel isimleri belirleyip harekete geçecekleri anlaşılır anlaşılmaz derhal öldürerek kale kumandanlığı birinci fırka kumandanı İbrahim Paşa'ya verilecekti. (Şakir, 1930: 6) Bu plan Ziya Şakir ve diğer ittihatçıların zihin dünyalarında oluşturarak ötekileştirdikleri iç düşmana karşı genel bir ittihatçı tavrı idi. Bu ifadeler okunduğunda aslında Osmanlı ordusunun ve halkının ne durumda olduğunu ve zihin dünyalarının ne kadar karışık olduğunu çok müşahhas bir şekilde görmekteyiz. Ziya Şakir ve onun gibi düşünenler yani İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları vatanı sadece kendilerinin sevdiğini düşünerek, kendilerinin dışındakilerin her an bir hainlik yapabileceklerine inandıkları için

fırsat bulur bulmaz bir darbe ile kale komutanlığını ele geçirmeyi düşündüklerini açıkça ifade etmişlerdir.⁵

İttihatçılar ve Ziya Şakir, Edirne'nin düşmana teslimi hususunda Edirne'yi müdafa eden Şükrü Paşa'dan veya ittihatçı olmayan diğer komutanlardan şüphelenmekteydiler. Ancak ittihatçıların Bab-ı Âli baskını sonrası göreve getirdiği Mahmut Şevket Paşa ise 22 Şubat 1913 hükümet toplantısında Edirne'yi düşmana bırakarak sulh yapılması taraftarı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Ziya Şakir diğer ittihatçıların bu fikre karşı olmalarını ise halkın “Edirne'yi teslim ettiniz” ithamına uğramamak için olduğu şeklinde açıklamıştır. Ziya Şakir'in düşüncesinin aksine Osmanlı Hükümeti'nin, Edirne'yi Şükrü Paşa veya diğer komutanlardan çok daha önce zaten gözden çıkardığı anlaşılmaktadır. (Fikretin Yavuz, 2013: 167) Buna rağmen Ziya Şakir'in Şükrü Paşa'yı ve kaledeki ittihatçı olmayan komutanları suçlarken her ne kadar tarafsız görünmeye çalışsa da ittihatçılara yakınlığı nedeniyle yaptığı eleştirilere dikkatli yaklaşmak gerektiğini düşünmekteyiz.

Ziya Şakir savaş sırasında ordu içinde dolaşan dedikodulara da anılarında geniş yer vermektedir. Bu dedikodularda amaç, düşmanın durumu veya savaşla ilgili çıkan haberler olmayıp, kale düşerse Bulgarların ittihatçılara yapacakları ve bu savaşın acısını ittihatçılardan nasıl çıkaracakları ile ilgilidir. Bu minvaldeki haberlerin de Hürriyet ve İtilafçılar tarafından çıkarıldığını tahmin eden Ziya Şakir, Bulgarların kaleyi alırlarsa halka ilişmeyeceği ancak savaşa sebep olan ittihatçılardan ise savaşın hesabının sorulacağı şeklinde dedikoduların kulaktan kulağa dolaştığından bahsetmektedir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Bir taraftan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup olan zabitler ittihatçılar için “Mademki harbi istediler o halde kendileri harp etsinler.” diyordu. Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup zabitler de “Anlaşıldı bu adamlar harp etmek istemiyorlar biz vazifemizi sonuna kadar yaparız sonra da onlardan hesap sorarız.” diye itilafçı zabitlere derin bir kin ve nefret besliyorlardı. (Şakir, Edirne Müdafaası , 1947: 2) Ziya Şakir firkacılık adına yapılan yanlışların farkında olmasına rağmen bir taraftan firkacılığı ağır bir dille eleştirmeye devam etmiş diğer taraftan da kendisi firkacılık yapmaktan geri dur(a)mamıştır.

2.4-Ziya Şakir ve Edirne Kalesi'nin Savunması

Şükrü Paşa, Edirne'nin 155 gün müdafaasını üstlenen ve “deli” lakabı ile tanınan komutandır. Bu görevini mümkün olduğu kadar başarı ile yerine getirmeye çalışmıştır. Osmanlı Harbiye Nezaretinin kısa bir süre Edirne'yi

⁵ İttihatçıların bu anlayışını Ahmet İnel şöyle açıklamaktadır: “Kendi tasavvur dünyalarına ve politikalarına aykırı düşen her şeyi hainlik ve satılmışlık olarak algılıyorlardı. Bu bütüncül siyasal – toplumsal tahayyül dünyası için iç düşmanların tespit edilmesi, deşifre edilmesi ve bunların yok veya def edilmeleri sadece somut bir hedef değil aynı zamanda siyasal bir varoluş tarzıydı.” Ahmet İnel, “Ermeniler İç Düşmanlar ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suç”, *Birikim Dergisi*, S.193-194, s. 24)

savunması için verdiği emre uygun olarak Edirne'nin savunmasını yaklaşık beş ay yürütmüştür. Ancak Şükrü Paşa ve ekibinin yönetimi Ziya Şakir'in gözünde çok başarılı değildir. Bu nedenle yeri geldikçe çeşitli vesilelerle Şükrü Paşa'yı eleştirmekten geri durmamıştır. Ziya Şakir'in Şükrü Paşa'yı eleştirmesinde, onun bir ittihatçı olmamasının ve Şükrü Paşa'nın Talat Paşa'yı Edirne'den kovmasının doğrudan etkisinin olması kuvvetle muhtemeldir.

Ziya Şakir anılarında Şükrü Paşa'nın üzerinde durmayı hak edecek kadar mühim bir şahsiyet olduğunu ve birçok akıllı adama verilen "deli" lakabını taşıdığını ifade etmektedir. (Şakir, Edirne Müdafası , 1947: 2) Şükrü Paşa, Edirne halkı tarafından da sevilmiştir. Bu olumlu izlenimlerin oluşmasının nedeni ise Şükrü Paşa'nın halka karşı adil ve tarafsız davranmasıdır. (Şakir, Edirne Müdafası, 1947: 2) Ziya Şakir bu olumlu yaklaşımına rağmen Bab-ı Âli baskını sonrası kendisinin ve kalede bulunan diğer ittihatçıların Şükrü Paşa'ya karşı güvenlerinin olmadığını hatta İstanbul'un bile bu fikirde olduğunu fakat ellerinden bir şey gelmediğini ifade etmekteydi. (Şakir, Edirne Müdafası, 1947: 2)

Ziya Şakir, Şükrü Paşa'yı özellikle iki nokta eleştirmektedir. Bunlardan birincisi kuşatmanın sonlarına doğru bir huruç harekâtı başlatmaması, ikincisi ise yine kuşatmanın sonlarına doğru kalenin yiyecek durumunun şubatın ikisine kadar yeterli olduğunu bildirmesine rağmen kalenin martın on üçüne kadar mukavemet etmeye devam etmesidir. Şükrü Paşa, kuşatmanın sonlarında bir huruç harekâtı başlatılmamasının gerekçesini, çektiği telgrafta askerlerin ve nakil hayvanlarının bir huruç harekâtını gerçekleştirme gücünden yoksun olmasına bağlamaktaydı. (Şakir, Edirne Müdafası, 1948: 2) Şükrü Paşa'nın ortaya koyduğu bu gerekçeler aslında önemli noktaları ki zaten Ziya Şakir de ordunun yiyecek sıkıntısı nedeni ile yük hayvanlarının çoğunun öldürüldüğünü, askerlerin açlıktan nöbete bastonlarla iki büklüm gittiklerini uzun uzadıya hatıralarında anlatmıştır. (Şakir, 1930: 7)

İkinci eleştiri konusu ise kalenin yiyecek durumu ile ilgili olarak İstanbul'a verilen bilginin yanlışlığı iddiasıdır. Şükrü Paşa, Edirne'nin içinde bulunduğu durumun vahametini bildirmek amacı ile Mahmut Şevket Paşa'ya uzun bir telgraf çekerek gerekli bilgileri vermiştir. Şehirdeki gıda maddelerinin ancak şubatın ikisine kadar yeteceğini, bu nedenle şehrin düşmemesi için acil olarak yardım gönderilmesini talep etmiştir. İşte bu noktada Ziya Şakir, Edirne'de bulunan yiyeceğin on üç marta kadar yettiğini hatta şehrin düşmesinden sonra birkaç günlük daha yiyeceğin olduğunu ve bunun da düşmanın eline geçtiğini ifade etmektedir. Ancak bizce bu hususta yapılan eleştiri çok da mantıklı görülmemektedir. Zira yaşanan süreçte Şükrü Paşa yardım çabalarını hızlandırarak, şehrin bir an önce kurtarılması için erzak konusunda farklı bir bilgi vermiş olabilir ki bu yadırganacak bir durum değildir. Şehrin yiyecek stokları ile ilgili olarak ise Mahmut Şevket Paşa on

beş şubatta günlüğüne Edirne valisinin dört marta kadar yetecek yiyeceğin olduğunu ve daha fazlasını temine de çalıştığını bildirdiğini ifade etmektedir. (M. Ş. Paşa, 1988: 20-21) On iki martta ise Mahmut Şevket Paşa, Edirne valisinin nisan ortalarına kadar şehrin iaşesinin temin edildiğini bildirdiğini yazmıştır. (M. Ş. Paşa, 1988: 45-46) Bu nedenle de Ziya Şakir'in iaşe sorunu ile ilgili olarak Şükrü Paşa'nın İstanbul'a doğru bilgi aktarmadığı ile ilgili eleştirileri doğru olsa bile kalenin yiyecek durumu hakkında dönemin Harbiye Nazırı'nın gerekli bilgilere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ziya Şakir'in veya ittihatçıların, gördükleri olumsuzluklar karşısında Şükrü Paşa ile ilgili eleştiriler yapması elbette haklarıdır. Ancak bu eleştirilerin Şükrü Paşa gibi kuşatma altında bulunan ve hiçbir yardım görmeyen bir kaleyi, beş aydan daha fazla süre savunan komutana karşı yapıldığı dikkate alındığında bu eleştirilerde bir art niyet olduğu düşünülebilir.

2.5-Osmanlı Ordusunda Rumeli ve Anadolu Efradı

Ziya Şakir'in anılarında Edirne muhasarası ile ilgili olarak kendisini rahatsız eden husus Osmanlı ordusunda yer alan Rumeli kökenli askerlerin durumudur. Bu askerlerin sayısı yaklaşık kırk bin civarındadır. (Şakir, Edirne Müdafası , 1948: 2) Rumeli kökenli askerlerin muhasara sırasında görevlerini ifa ederken gösterdiği yetersizlikler ve fırsat bulduklarında düşman tarafına firar etmeleri Ziya Şakir'in tepkisini çekmektedir. Düşman, Edirne'yi muhasara edince Rumeli kökenli askerler işgal bölgelerinde kalan ailelerini düşünmeye ve onlar için endişelenmeye başladılar. Bu askerler tam bir eğitim de almadıkları için, karşılaştıkları ikircikli durumda hemen ordudan kaçarak ailelerine kavuşmaya çalışmışlardı. Rumeli kökenli askerlerin sebep ne olursa olsun görevlerini yapmamaları Ziya Şakir'i iyice öfkeliendiriyor ve en sonunda bütün bu askerlerin süngü ucuyla düşman tarafına sürülmelerinin çok isabetli bir davranış olacağını iddia ediyordu. (Şakir , 1929: 3)

Ziya Şakir'in, Gümülcineliler taburu başta olmak üzere, Rumeli kökenli askerleri görevlerini yapmadıkları konusunda eleştirmesine karşın bu konu ile ilgili farklı yaklaşımlarda vardır. Bunlardan birisi Kazım Karabekir'dir. Kazım Karabekir, Gümülcineli askerleri, talim ve terbiyeleri olmamasına rağmen girdikleri çatışmada 20 şehit, 54 yaralı vererek vazifelerini tamamen namuskârane bir şekilde yerine getirdikleri için onları tebrik etmektedir. (Karabekir, 2009: 118)

Ziya Şakir savaş sırasında ailesi İstanbul'da bulunduğu için cephedeki olaylara askeri boyutu ile bakarken daha rahattır. Ancak Rumeli efradının birçoğunun ailesi ise savaş alanında. Bu fark nedeni ile Ziya Şakir Rumelili askerlerin halet-i ruhiyesini ve olayların insani tarafını tam olarak anlayamamıştır. Bu konuda Balkanlarda bulunan Edeköy'de yaşananlar sürecin insani boyutunu ortaya koyması bakımından dikkate değer bir örnektir; Edeköy, Osmanlı ordusunun Lüleburgaz ve Kırkkilise yenilgilerinin

akabinde Çatalca'ya çekilmesinden sonra, Bulgarlar tarafından işgale uğrayan talihsiz Balkan köylerinden birisidir. Köyün Bulgarlar tarafından ele geçirildiğini ve büyük bir katliam yapıldığını, Edirne Kalesi'ndeki hastanede yaralı bir şekilde yatarken öğrenen Mustafa hastaneden kaçır. Bulgar ordusunun arasından da gizlice geçerek yaralı bir şekilde 80 km. ilerleyerek Omurca köyüne ulaşır. Burada köyün yakılıp yıkıldığını ancak karısı Nazmiye'nin kurtulduğunu öğrenir ve karısını bulur. (Sevgi, 2012: 92) Bu nedenle Ziya Şakir'in Rumeli efradının davranışlarını eleştirmesi, kendi ifadesi ile "umumi yurt" düşüncesine sahip olmadıklarını söylemesi yorumlarının insani tarafının eksik olduğunun bir göstergesidir. Ziya Şakir'e göre firarlarda, Bulgar uçaklarından atılan propagandalar ve "malum dedikodular" (Hürriyet ve İtilafçılar) tarafından üretilen haberlerin de etkisi küçümsenemeyecek kadar önemlidir. Bu dedikoduların neticesinde ise Rumeli taburlarında firar hadiseleri gittikçe artmıştır. (Şakir, 1929: 6)

Rumeli efradını firar hadiseleri nedeni ile eleştiren Ziya Şakir, Anadolu askeri ile ilgili olarak ise tam tersi kanaate sahip olduğunu, savaş sırasında bir tek Anadolu redif askerinin firar ettiğinin duyulmadığını söylemektedir. (Şakir, Edirne Müdafaası , 1947: 2) Askerler arasındaki bu parçalı bakış açısı aslında çok da isabetli bir yaklaşım değildir. Eğer Balkan Harbi'nde yaşanan ağır mağlubiyetin sorumluları aranacaksa bu sorumlu o bölgenin, şu bölgenin veya öteki bölgenin askeri, zabiti, halkı değil tüm Osmanlı vatandaşlarıdır. Aksi takdirde, Kırkkilise mağlubiyeti sırasında savaştan kaçan elli tabur Karahisar Redif Fırkasını veya Aziz Paşa Fırkasıyla birlikte 1. ve 2. Kolorduların kaçışını mantıklı bir şekilde açıklamakta zorlanacağımız kesindir. (Zeyrek, 2012: 30)

Anadolu ve Rumeli efradının bu savaş sırasında gayretsiz ve her an korku içinde olmalarının nedeni geldikleri yer değil, sadece talimsiz ve eğitimsiz asker olmalarıdır. Bu konuda Hafız Hakkı Paşa "*Bozgun*" adlı eserinde "Bilgisiz Asker Ordunun Başına Beladır" başlığı altında Osmanlı askerleri arasındaki olumsuzlukların en önemli nedeni olarak "talimsizliği" göstermektedir. (H. H. Paşa, 2009: 317-318) Hafız Hakkı Paşa'nın bu ifadeleri Ziya Şakir'in anıları ile karşılaştırıldığında aslında sorunun vatan ve millet sevgisinin eksikliğinden değil eğitimsizlik ve talimsizlikten kaynaklandığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

2.6-Muhasara Günlerinde Edirne

Ziya Şakir, 155 gün muhasara altında varlık mücadelesi veren Edirne'de Osmanlı ordusunun bir neferi olarak görev yaparken askeri hadiselerin dışında Edirne şehri ve çevresine ait sivil Müslüman halkın yaşadıklarına da yakından tanık olmuştur. Bazen tanık olduğu hadiseler karşısında derin bir öfkeye kapılmış bazen de gördüğü tavırlar karşısında gurur duymuş ve bu duygularını defterine kaydetmiştir.

Ziya Şakir'in 18 Ekim 1912 tarihinde Edirne'de karşılaştığı manzara sefalet, açlık, yokluk ve acıdan başka bir şey değildir. (Şakir, 1929: 3) Kuşatma uzadıkça şehrin içine düştüğü sıkıntılar daha da artmıştı. Artık şehirde yavaş yavaş gaz sıkıntısı başlamıştı. Ancak bu önemli bir sorun değildi. Asıl önemli olan sorun şeker ve tuz sıkıntısı idi. Kasım 1912 tarihinden itibaren gaz, tuz, şeker yokluğuna yavaş yavaş erzak sıkıntısı da eklenmeye başlamıştı. Ziya Şakir bu durumu defterine şöyle kaydetmiştir: "Ekmekler hem küçülmeye hem de kararmaya başladı. Fasulye, nohut gibi şeyler de ortadan kalktı. Bakkallarda bol bol peynir var. Ahali de bol bol peynir alıyormuş. Bunun sebebi hem peyniri yiyorlar hem de suyundan istifade ediyorlarmış." (Şakir, 1929: 3) Edirne'de yaşanan tuz sıkıntısının sebebi Ziya Şakir'e göre yine Kale Komutanlığı idi. Çünkü tam harbin başlayacağı zaman şehre sadece iki vagon tuz getirilebilmişti. Hâlbuki Dedeagaç limanının depolarında bol miktarda tuz ve şeker mevcuttu. Eğer bunlardan bir kısmı olsun Edirne'ye celp edilmiş olsaydı, muhasaranın devam ettiği müddet zarfında tuz ile şeker katiyen hasret çekilmeyecekti. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948, s. 3) Kazım Karabekir de Balkan Harbi sırasında yaşanan tuz sıkıntısından anılarında bahsetmiş ve tuz ihtiyacını aşmak amacı ile çeşitli kimyasal maddeleri karıştırarak tuz yapmaya çalıştıklarını fakat yemek pişerken kullanılan bu kimyasal maddelerin yemeği karbonatlı ve berbat bir şey haline getirdiğini anlatmaktadır. (Karabekir, 2009: 155)

Ziya Şakir, muhasara uzadıkça hem Edirne'de hem de orduda başlayan yiyecek sıkıntısına kızmakta ve bu konuda yapılan hataları eleştirmektedir. Ona göre yapılan en önemli yanlışlık savaş başlamadan önce kaleye yiyecek maddelerinin gerektiği gibi toplanamamasıdır. Bu husustaki en önemli hata, savaş öncesinde civar köylülerin mahsulleriyle beraber kaleye kabul edilmemeleridir. Eğer köylüler kaleye kabul edilselerdi şehir savaş boyunca yiyecek sıkıntısı çekmeyecekti. (Şakir, 1929: 7; Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Kaleye alınmayan erzak miktarının "beş milyon kilo" (Şakir, 1930: 7) olduğu düşünüldüğünde yaşananların açık bir hata olduğu ortadadır. Ziya Şakir'e göre kalede sivil halk ve askerlerin yaşadığı yiyecek sıkıntısının en önemli nedeni budur. Fakat Kale Komutanlığının elli günlük bir müdafaa müddetine uygun bir seferberlik planı hazırlaması Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından istenmiştir. Buna rağmen Müstahkem Kale Komutanlığının 155 gün Edirne'yi başarı ile müdafaa ettiği bilgisi göz önüne alındığında, Müstahkem Kale Komutanlığının gerekli hazırlığı yapmadığını düşünmek veya bu hususta başarısız olduğunu söylemek de pek mümkün değildir.

Savaşın uzamasıyla birlikte Edirne'de var olan yiyecek ve ihtiyaç malzemeleri iyice azalmıştır. Bu durumun sonucunda da yaşanan açlık ve sefalet her geçen gün daha da artmıştır. Ziya Şakir bazı açgözlülerden başka hiç kimsenin karaborsacılık ve istifçilik yapmadığını ifade etmektedir. (Şakir,

Edirne Müdafaası, 1947: 2) Yaşanan yiyecek sıkıntısı beraberinde fiyat artışlarını da getirmişti. Ziya Şakir bu artışların şartların olağanüstülüğü ile karşılaştırıldığında çok da fazla olmadığını ifade ederek, bazı ürünlerin fiyatlarını şöyle aktarmıştır: “Muhasara başladığı zaman, koyun etinden yapılmış olan kavurmanın tam okkası 9 kuruşa satılıyordu, iki ay kadar sonra 10-12 kuruşa çıktı. Sukuta yakın zamanlarda ise en azami hadde kadar çıkarak 16’dan 20 kuruşa fırladı. Beyaz peynir bidayette 10 kuruştı. İki ay kadar sonra 12-14 kuruş oldu. Sukuta yakın gizli olarak 16 kuruşa satılıyordu. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2)

Ziya Şakir’e göre Edirne’de yaşanan yiyecek sıkıntısının bir başka nedeni de muhacirlerdi. Balkanlarda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman halk özellikle Bulgarların kontrolüne girip zulme uğramamak için yüzyıllardır yaşadıkları şehirleri ve köyleri terk ederek Edirne’ye gelmişlerdi. Gelenlerin sayısı yaklaşık olarak 40 bin kişi civarındaydı. Muhacirler gelirken bir miktar erzak getirselere de getirdiklerini kısa bir zamanda yiyip bitirmişler, ondan sonra umumî işe kadrosuna girmişlerdi. İşte bu, vaziyeti müşkülleştirmişti. Böylelikle asker gereği gibi beslenememiş ve yetersiz beslenen asker görevini layığı ile yapamamıştır. Ayrıca erzağı olmayan muhacirler ise kaderlerine terk edilmiştir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2)

Şehrin içine düştüğü açlık ve sefaletin en önemli sonuçlarından biri de salgın hastalıklardı. Bunların içerisinde en tehlikeli olanı kolera idi.⁶ Kolera, şehirde sık görülen bir rahatsızlık halini almıştı. Ziya Şakir’e göre kolera’nın nedeni paslı tenekelerde kalan pis peynir suyu ile at etinden yapılmış fakat küflenmiş kavurma idi. (Şakir, 1929: 10) Çünkü şehirde yiyecek doğru dürüst bir şey kalmadığı için askerler ellerine geçirdikleri atları kesip yemekten başka bir çare bulamıyorlardı. (Şakir, 1930: 7) Askerin günlük istihkakı azaldıkça azalmıştı. İki şubat gününün karavanası yumurta kadar peynirle, yumruk kadar halis süpürge tohumundan yapılan ekmekti. (Şakir, 1929: 9) Karavananın bu hale gelmesinin kaçınılmaz sonucunda ise asker günden güne kuvvetten düşüyor hatta siperlere bile giderken sopa ile yürüyen askerler görülüyordu. (Şakir, 1930: 7)

Yiyecek sıkıntısı sadece askerlerde ve halkta değil orduya ait taşıma amaçlı kullanılan hayvanlarda da görülmekteydi. Yokluk o hale gelmişti ki hayvanlara yedirilecek hiçbir şey kalmadığı için her taburda yirmi yedi taşıma ve binek hayvanı bırakılarak fazlasının öldürülmesi ve bunlardan sağlıklı olanların etlerinin askerlere yedirilmesi emri verilmişti. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Yaşanan bu gelişmeler karşısında savaş öncesi tonlarca yiyeceği kalede depolama imkânına rağmen bu konuda gerekli hassasiyetin

⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Oya Dağlar Macar, “Savaştaki Gizli Düşman: Kolera”, *Atlas Tarih*, S. 16/2012, s. 81-87; Topuzlu, *a.g.e.*, s. 170-177; Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, Ankara 2011, s. 143; Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, C. I, s. 137.

gösterilmemesi öfkeye neden oluyor ve bu öfke de Ziya Şakir'in defterine duygu yönü ağır basan cümleler şeklinde yansiyordu.

Yokluk içinde varlık mücadelesi veren bir kalede halkın moralini bozan önemli gelişmelerden birisi de, Müslüman halkın yıllarca yan yana yaşadığı gayrimüslim komşularının bu zor zamanlarda yaptığı affedilemez davranışlardı. Ziya Şakir, Edirne'de casusluk faaliyetleri yapan ve bu faaliyetler sırasında yakalanan iki Bulgar'ın asılarak öğleye iki saat kalıncaya kadar cesetlerinin indirilmediğini ve bunun kalede var olan casuslar için ibret olduğunu ifade etmektedir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Bu olayın da gösterdiği gibi Edirne, açlık, yokluk, soğuk, fırkacılık ve düşmanın dışında hainlikle de mücadele etmekteydi.

Bir başka olay da Edirne'de yaşanan yiyecek sıkıntısı üzerine üç yüz kadar Rum kadının valilik önünde verilen ekmeği yiyemedikleri gerekçesi ile yaptıkları protestodur. Yaşanan bu olayı aktaran Ziya Şakir "Bu hadiseden de anlaşılıyor ki düşman, kalenin içine kadar girmiş ve bizi, kuvvetleri ile yenmeye imkân göremeyen Bulgarlar, Edirne'nin Kıyık ve Yıldırım Mahallesiindeki iğrenç kaltaklarla da gizlice ittifak ederek kaleyi içinden fethetmek siyasetini takip etmektedir. Ne olacak? Kahpe ve kancık bir orduya, böyle müttefikler yakışır." (Şakir, Edirne Müdafaası , 1947: 2; Şakir, 1930: 7) diyerek yapılan hareketin kendisinde uyandırdığı öfkeyi bu şekilde defterinin satırlarına yansıtmıştır. Ziya Şakir'in öfkesinin temelinde kuşatma altındaki bir kalede Müslüman halkın tüm şartlara itirazsız boyun eğmesine rağmen Rum kadınların var olan kuşatma şartları karşısında isyan bayraklarını açmaları yatmaktadır.

Yaşanan bu hadiseler muhasara altındaki halk ve asker için moral bozucu vakalardı. Ancak buna rağmen halkın ve askerinin moralini kısa süreliğine de olsa düzelteren, az da olsa ümit veren hadiseler de yaşanmıyor değildi. Bu hadiseler içerisinde dikkati çekenlerden birisi de Edirne'de bulunan ordunun istihbarat amaçlı kullandığı uçan balonun kısa süreliğine dahi olsa gökyüzünde süzülmesi idi. Bu durum hem askerlerin hem de halkın moralini arttıran bir gelişme olarak Ziya Şakir tarafından defterine kaydedilmişti. (Şakir, Edirne Müdafaası , 1947) Yakıtı az olduğu için kısa süre havada kalıp daha sonra indirilen uçan balon bile kale halkına ümit olmaktadır.

2.7-Edirne'nin Düşüşü ve Bulgarların Yaptıkları Zulümler

Ziya Şakir, Edirne'nin düşmesinden sonra Balkan ittifakına dâhil ordunun Edirne'ye girmesiyle birlikte şehirde yaşayan gayrimüslimlerin bir taraftan sevinç gösterileri yaptıklarını, diğer taraftan da askerlerin çizmelerine yüzlerini gözlerini sürdüklerini söylemektedir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) Bu manzara başta Ziya Şakir olmak üzere şehirdeki Müslüman halkı ise derinden sarsmıştır. Çünkü işgalcilere bu sevinci gösterenler yüzyıllardır

birlikte yaşadıkları ve her türlü hoşgörüyü gösterdikleri gayrimüslim Osmanlı halkıdır. Gayrimüslimlerin yaptıkları sadece bununla da sınırlı değildi. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Bulgarlar sokaklara çıkıp Türklere saldırıyorlar ve her türlü işkenceyi reva görüyorlardı. Bir taraftan da yanlarına bir iki Bulgar askeri alarak Türk evlerinin kapılarını kırıp içeri giriyorlar, kıymetli eşyalarını alıp götürüyorlardı. Götüremediklerini kâmilan kırıp döküyorlardı. Kadınlar, kızlar ve çocuklar Sultan Selim camisine sığınarak hayat ve namuslarını tehlikeden kurtarmaya çalışıyorlardı. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2)

Balkan Harbi, Türk milletinin hafızasında toprak kayıpları, zulüm, göç, sefalet ve esaret gibi büyük acılar bırakmış toplumsal bir faciadır. Bu facia sonrasında yaşanan toprak kayıplarının dışında şanslı olan binlerce Müslüman doğup büyüdüğü toprakları bırakarak Anadolu'ya göç etmiş, göç edenler kadar şanslı olmayanlar ise ya Balkan devletlerinin zulmü altında yaşamaya ve acı çekmeye devam etmişler ya da öldürülmüşlerdir. Doğup büyüdüğü toprakları bırakarak güvenli bölgelere (İstanbul ve Anadolu) göç eden Müslüman halkı, bu uzun ve meşakkatli yolculuk sırasında birçok felaket beklemekteydi. (Aydemir, 1976: 322) Göç eden Müslümanları tehdit eden düşman askeri tehlikesinden sonra en önemli sorunlar sağlık problemleri ve salgın hastalıklardı. Bu konuda Balkan Harbi'ni izlemesi için *Daily Telegraph* gazetesi tarafından bölgeye gönderilen Ellis Ashmead insanların günlerdir aç olduklarını sadece mısır koçanı ve etraftan topladıklarını yediklerini ifade etmektedir. Beslenme yetersizliğinin beraberinde kolera, tifo ve dizanteri gibi salgın hastalığa neden olarak binlerce insanın ölümüne sebep olduğunu ortaya koymuştur. (Bartlett, 2012: 234) Buradan da anlaşılacağı üzere salgın hastalıklar sonucu ölenlerin sayısının binlerle ifade edilmesi olayın ciddiyetini açıkça gözler önüne sermekteydi. Tüm bunların yanında kış mevsiminin dondurucu soğukları da Osmanlı ordusunun ve halkının üzerine çökmüş bir kâbus gibi dayanılmaz bir haldeydi. Gece soğukta nöbet beklerken ölen askerler, çocuklar, yaşlılar ve yaralılar... (Şakir, 1930: 7) Ziya Şakir'in defterine kaydettiği felaketlerden bazılarıydı.

Ziya Şakir, Edirne'de kuşatma altında yaşarken "ehl-i salip" ordularından kaçarak Edirne'ye gelen muhacirlerin hâllerini defterine şöyle kaydetmişti: "Lime lime örtüleri içinde üryan vücutları görünen kadınlar, çıplak ayakları mosmor kesilmiş yavrular. Harap ve bitkin simalar. Etrafı siyah harelerle kararmış, çukura batmış fersiz gözler. Çocuklar, ellerini koltuklarının altına sokmuş ağlaşıyor. Kadınlar, parmaklarının uçlarını ağızlarında ısıtmaya çalışarak sızlanıyorlardı. Bu zavallılar yurtları, bucakları, bugün düşman çizmeleri altında çığneden zavallı köylülerdi." (Şakir, 1930: 10) Savaş uzadıkça muhacirlerin durumu da kötüleşiyor ve kaybettiği çocuğu, eşi veya kardeşi için ıstırap içinde kıvranan insanlar görenlerin yüreğinde onarılmaz yaralar açıyordu. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2)

Ziya Şakir yoksulluk, açlık ve sefalet içindeki muhacirleri gördükçe duygusal olarak iyice çöküyor bazen bu manzaralarla karşılaşmamak için şehre gitmemeye çalışıyordu. Bazen de olayları defterine kaydederken ikilem içinde kalıyordu. Bir taraftan kale komutanlığının erzakı olan kırk bin muhaciri kaleye kabul etmesini Edirne'nin müdafaası adına bir hata olarak değerlendiriyor, diğer taraftan da erzakı olmadığı için kaleye alınmayan muhacirleri gördükçe vicdanı sızlıyordu. Bazen eleştirdiği bir olayı veya durumu başka bir yerde onaylamak zorunda kalıyordu. Bu durum, yaşadığı duygusal fırtınanın en önemli sonucuydu. Ziya Şakir'in bu eleştirileri ve kızgınlığı insani bir hassasiyetin dışı vurulmasından başka bir şey değildir ki, bunun en önemli nedeni şahit olduğu manzaralardır.

Her türlü zulme ve işkenceye uğramış Müslüman halkı gördükçe Ziya Şakir ve kardeşi Kazım Şakir'in içlerinde besledikleri kin ve öfke daha da artmaktaydı. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2) Bulgarlar Edirne'ye girdikten sonra çeşitli bahanelerle Müslümanlara zarar veren birçok faaliyet gerçekleştirmişlerdir. Bu faaliyetler içerisinde zengin Müslüman halka ait evlerin çeşitli bahanelerle basılıp evdeki eşyaların yağmalanması, ressam Rıza Bey'in evinin basılması ve süngülerle öldürüldükten sonra eserlerinin tamamının yakılması, (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2) tüfek dipçikleriyle alınıp götürülen masumların kurşuna dizilmesi (Şakir, Edirne Müdafaası , 1948: 2) sivil halkın maruz kaldığı ve Ziya Şakir'in bahsettiği dikkate değer örneklerdir.⁷

İşgal sonrasında ele geçen Osmanlı askerlerinin durumu ise daha içler acısı bir vaziyetteydi. Ziya Şakir esir düşen askerlerin Tunca nehri üzerindeki bataklıkta küçük bir adacığa toplandıklarını, bu adacıkta ağaçları kemirerek açıklarını bastırmaya çalıştıklarını ve her gün yüzlercesinin ıstırap içinde can verdiklerini anlatmaktaydı. Ziya Şakir bu noktada tarafsızlığını göstermek istercesine *Jurnal* adlı Fransız gazetesinde yer alan bir haberi aynen iktibas etmekteydi. (Adacıkta) “Orada bin, ihtimal ki iki bin bedbaht rutubetli yerlerde sürünüyor, inliyordu. Bu metrük ve mensi adacık âlillerin, ölülerin, muhtazar hastalıkların karanlık ve korkunç ikametgâhları olmuştu. Adacığın methalinde harabe hâline gelmiş olan bir binanın küçük duvarlarını geçer geçmez rengi uçmuş, zayıf iki hayalete rast geldik. Çekine çekine yanımıza yaklaştılar.

⁷ Ziya Şakir'in anlattığı acı olayların bilançosu savaş sonrasında Edirne Valisi Hacı Adil Bey tarafından yapılan bir araştırmaya göre şöyledir; Edirne vilayetinde mevcut 475 köyde 33.154 Müslüman evi yıkılırken sadece Edirne vilayetinde 40.000 öküz sahip değiştirmiştir. Kasabalarda da 12.455 Müslüman evi tamamen imha edilmiştir. Yalnızca Vize kasabasında ahalinin zararı 1.360.000 lirayı bulmuştur. Savaştan sonra memleketlerine geri dönen birçok Edirneli sivil, kendi hanesine ait kapı ve pencereleri yeni yapılmış evlerde takılı bulmuştur. Birçoklarının ev eşyaları ise hâlâ başka mahallede ve başkalarının evlerindedir. Mehmet Yılmaz “Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz Dönemi, S. 10, s. 21.

Renksiz ve titrek ellerini uzattılar. Anlamadığımız bir lisanla bize acıklı bir şeyler söylemeğe başladılar. Diğer tarafta bir köşecikte siması kireç gibi bembeyaz kesilmiş bir hasta dizleri üzerine düşmüş, kesik kesik inliyordu. Baş vücutundan ayrılmış gibi iki tarafa gidip geliyordu. Yarım saat sonra tekrar buradan geçtiğimiz zaman onu orada ölü bulduk.” (Şakir, Edirne Müdafaası, 1947: 2)

Osmanlı askerlerine reva görülen bu muamelelerden Osmanlı sancağı da nasibini almıştır. Bulgar Çarı'nın Edirne'ye geldiğinde Osmanlı sancağına basarak trenden inmesi Ziya Şakir'i büsbütün öfkelenmiştir. Bu nedenle “Bulgarların irfan ve insanlık seviyelerini çok iyi bildiğimiz için onlardan medeni ve insani bir hareket bekleyemezdik. Fakat dört yüz milyona yakın ehl-i İslam'ın kitab-ı mübini olan Kur'an-ı Kerim'den seçme ayetler yazılı olan bir alay sancağını ayaklar altında çiğnetecek kadar adi, küstah ve hissiz olduklarını zannetmezdik.” (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2) notunu anılarına kaydetmiştir.

2.8-Ziya Şakir'in Esaret Hayatı ve Kurtuluşu

Ziya Şakir, Bulgarların Edirne'ye yaptıkları son saldırı sırasında yaralanmış ve itihatçı Dr. Bahattin Şakir Bey'in yönettiği hastaneye kaldırılmıştı. Bir süre bu hastanede kaldıktan sonra Dr. Bahattin Şakir, Ziya Şakir'i hastaneden taburcu edip göndermemiştir. Büyük koşullardan iki tanesinin şefliğini Ziya Şakir ve kardeşi Kazım Şakir'e vererek onları hastane kadrosuna dâhil etmiştir. Ziya Şakir'in hastane günleri yaralı arkadaşlarının günlük bakımı ve meşgalesi ile geçtiğinden, bir nebze de olsa esaret hayatının olumsuzluklarından uzak kalabilmeyi başarmıştır. Olumsuzluklardan uzak kalmak için mümkün olduğu sürece dışarı ile temas etmekten de kaçınmış ve kendisini bir nevi hastaneye hapsedmişti. Böylelikle Bulgarlarla en küçük bir temasta bile bulunmuyordu. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2)

Ziya Şakir'in hastanede devam eden yarı esaret hayatı, Osmanlı ordusunda görevli Avusturyalı Toma adlı bir istihkâm çavuşunun intiharı hadisesine kadar devam etmiştir. İntihar hadisesinin nedenini ise Bulgarların, Osmanlı ordusunda görev yapan Toma isminde Avusturyalı bir istihkâm çavuşunun, kale düştüğünde ağlaya ağlaya kendilerinden af dilediği şeklinde bir haber yapmalarındır. Bu yalan haberi okuyan Toma'nın annesi olaya üzülen oğluna teessüf dolu bir mektup yazmış ve mektubu alan Toma ise şerefini kurtarmak adına intihar etmiştir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2) Avusturya Konsolosu Mösyö Abel'in anlattığı bu hadise Ziya Şakir'i çok etkilemiş ve haksızlığa uğrayan Osmanlı ordusunun bu neferine karşı son vazifelerini yerine getirmek için askeri bir tören yapmaya karar vermiştir. Ziya Şakir bu karar doğrultusunda Çavuş Toma'nın cenazesinin askeri bir törenle toprağa verilmesini sağlamıştır. Böylece Çavuş Toma'ya karşı Osmanlı ordusu son vazifesini de yerine getirmiştir. Ancak tören sonrası törene katılan

kişiler tespit edilmiş, bu kişiler arasında yer alan Ziya Şakir ve kardeşi Kazım Şakir de dört silahlı nefer ve bir zabıt tarafından hastaneden alınarak Bosnaköy'de bulunan esir karargâhına gönderilerek cezalandırılmışlardır. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2)

Ziya Şakir ve kardeşi Kazım Şakir, Bosnaköy'e vardıktan sonra Bulgar bir yüzbaşı tarafından sorguya çekilmişler ve sorguda gönüllü olduklarını saklayarak nizamiye askeri olduklarını, Girit'te Yunanlarla yaptıkları mücadeleler sonrasında çavuşluk rütbesi aldıklarını ve sosyalist olduklarını söyleyerek yüzbaşının sempatisini kazanmışlardır. Bu hareket özgürlüklerine kavuşmada önemli bir rol oynamıştır. Gönüllü olduklarını söylememelerinin nedeni ise Bulgarların gönüllü askerlere tahammül edememeleri ve onlara her türlü işkenceyi reva görmeleridir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2)

Ziya Şakir ve kardeşi hastaneden ayrılırken hastane görevlilerinden Şövestr Pavla paket içinde bir şişe içki hediye etmiştir. İki kardeş de bu hediyeyi esir kampındaki Bulgar yüzbaşıya armağan etmişlerdir. Ziya Şakir ve kardeşi bu armağan ile esaret hayatlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Böylece yüzbaşı ile başlayan yakınlıkları sonrasında yüzbaşının evli ve bir erkek çocuğu olduğunu öğrenen Ziya Şakir, komutana karısına bir sürpriz olarak fotoğrafını çektirip göndermeyi önermiştir. Yüzbaşının bu teklifi kabul etmiştir. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2) Ziya Şakir ve kardeşi, fotoğrafçı getirmek için Edirne'ye giderken yüzbaşının yanlarında gönderdiği askerleri atlatarak daha önceden tanıdıkları Abrasonyanların mağazasına kaçmışlardır. Mağaza müdürü Aleksan Aleksanyan Efendi ile görüşerek ondan eski püskü elbiseler alıp yine onun temin ettiği bir araba ile yola koyulmuşlardır. Yolda daha önceden anlaştıkları üzere esir karargâhında tanıştıkları İbrahim Efendi'yi de yanlarına almışlardır. İbrahim Efendi'nin hizmet neferi olan bir Arap asker de bu planı duymuş ve zorla bu gruba katılmıştır. Yolda başlarına gelen olayları Ziya Şakir şöyle anlatmaktadır: "Arkamızdan ateş açan Bulgar karakollarının elinden güçlkle kurtulabildik. Nihayet, Tekirdağ'ına geldik. Şehre girmeden arabadan indik. Yirmişer, otuzar adım fasıla ile birbirimizi takip ederek sahilde arabacının tavsiye ettiği bir otele indik." Ertesi gün iskelede gemiye binmeye çalışmışlar ancak iskelede bulunan Bulgar askerlerin gemiye binmeye çalışan Arap esiri yakalaması üzerine oradan uzaklaşmışlar ve kendilerini Tekirdağ'a getiren Ermeni arabacının yardımı ile yine bir Ermeni kayıkçıya verdikleri üç lira karşılığında bir İngiliz gemisine binerek esaret hayatından kurtulmuşlardır. (Şakir, Edirne Müdafaası, 1948: 2)

Ziya Şakir anılarını burada bitirmiş, sonrasında yaşadığı hadiselerden bahsetmemiştir. Ziya Şakir'in kaçışında önemli yardımlarda bulunan Ermenilerden açıkça bahsetmesi ise oldukça önemlidir. Belki de bu yardımların bir etkisi olarak Ziya Şakir, Ermeni meselesinden bahsederken

yerli Ermeniler ile Kafkaslardan gelen Ermeniler arasında bir ayrım yapmış ve yerli Ermenilerin devlete olan sadakatlerinden sık sık bahsetmiştir.

Balkan Harbi'nde yaşanan olaylar sadece Ziya Şakir ve kardeşinin değil Osmanlı toplumunda yaşayan Müslüman-Türk halkın zihninde büyük bir travma oluşturmuştur. Bunun sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ve Osmanlı aydınları arasında "Osmanlıcılık" düşüncesi yerini "milliyetçilik" anlayışına bırakmıştır. Artık milliyetçilik daha yüksek sesle ifade edilmeye ve geniş bir taraftar kitlesi bulmaya başlamıştır. Örneğin Dr. Bahattin Şakir Bey'in, Edirne'nin düşmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelen isimlerinden birisi olması hasebiyle Bulgarlar tarafından tevkif edilip çeşitli işkencelere maruz kalması, ilerleyen süreçte milliyetçilik düşüncesinin dozunun daha da artmasına neden olmuştur. (Şakir, Edirne Müdafası, 1948: 2) Balkan Harbi sonrasında artan milliyetçilik vurgusunu Ziya Şakir'in eserine yansıyan ifadelerinde de rahatlıkla görmek mümkündür.

Sonuç:

Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyılda mukadderatı üzerinde en etkili savaşlardan birisi olan Balkan Harbi Osmanlı Devleti için büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. Yüzyıllardır Osmanlı toprağı olan Müslüman toprakları elden çıkmıştır. Kaybedilen topraklarda yaşayan binlerce Müslüman evlerini, topraklarını, mallarını ve mülklerini gözyaşları içinde terk ederek Osmanlı topraklarına doğru büyük bir göç dalgası başlatmışlardır. Bu göç hareketi de çok zor şartlar içinde gerçekleşmiştir. Ayağında ayakkabısı olmayan bulabildiği üç beş parça eşyayı kağıt veya at arabasına yükleyen savaşın asıl mağdurları açlık ve yokluk içinde tahammül fersa bir yolculuğa çıkmak zorunda kalmışlardır.

Sonuçları itibari ile trajik bir savaş olan Balkan Harbi'ne gönüllü bir er olarak katılan Ziya Şakir, yazarlığının da etkisi ile savaş süresince yaşadıklarını günlüklerine not etmiştir. Ziya Şakir'in notları Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun yenilgisinin nedenlerini, yapılan hataları ve eksiklikleri içeriden bir ses olarak ortaya koymasından önemlidir. Notlar günlük şeklinde tutulduğu için zaman zaman duygusal bir anlatım ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durumun yadırganacak bir tarafı da yoktur. Edirne dahil Balkan topraklarının kaybedilmesi ve ardından Müslümanların uğradığı zulümler karşısında duygunun kontrol altına alınması çok zordur. Ziya Şakir'in Edirne'nin kaybından sonra Bulgarlara esir düşmesi, esaret döneminde yaşadıkları ve gördükleri de kırgınlıklarını ve öfkelerini daha da arttırmıştır. Tüm bu duygusal travmaları ve Balkan Harbi'nin kaybedilişini olayların içinden bir ses olarak ortaya koymasından Ziya Şakir'in hatıraları önemli bir tarihsel kaynaktır ve böyle hatıratlar sayesinde de bu dönem daha anlaşılır hale gelmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz, (1999) *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Andonyan, Aram, (2002) *Balkan Savaşı*, İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Apak, Rahmi, (1988) *Yetmişlik Bir Subayın Anıları*, Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Atay, Falih Rıfki. (2012). *Batış Yılları*. İstanbul: Pozitif Yayınları
- Aydemir, Şevket Süreyya, (1976) *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, C. II*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Bartlett, Ellis Ashmead, (2012) *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Danişment, İsmail Hami, (2011) *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi .
- Eryüksel, Hasan, (1949) *Ziya Şakir'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
- Göçer, Güngör, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2017.
- İnsel, Ahmet, (Mayıs-Haziran 2005). "Ermeniler İç Düşmanlar ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suç", *Birikim Dergisi*, S. 193-194, s. 19-27.
- İslamoğlu, Abdullah, (2004) *II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Kadri, Hüseyin Kazım, (1992) *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karabekir, Kazım, (2009) *Edirne Hatıraları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, Enver Ziya, (1996) *Osmanlı Tarihi, C. IX.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuran, Ahmet Bedevi, (1945) *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Tan Matbaası.
- Nur, Rıza, (1992) *Hatıratım*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ortaylı, İlber, (16/2012) Asker Siyasete Bulaştı ve Rumeli'deki Anavatanı Kaybettik, *Atlas Tarih*, 30-36.
- Ortaylı, İlber, (2007) *Avrupa ve Biz*, Ankara: Turhan Kitabevi .
- Özaygün, Ruhan, (2004) *Bilinmeyen Hazine*, İstanbul.
- Paşa, Ahmet İzzet, (1992) *Feryadım*, İstanbul: Nehir Yayınevi.
- Paşa, Hafız Hakkı, (2009) *Bozgun Rumeli Yağmalanan İmparatorluk*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

- Paşa, Mahmut Şevket, (1988) *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Sevgi, Atakan, (16/2012) Öldürüp Köyün Kuyusuna Attılar, *Atlas Tarih*, S. 16, s. 88-95.
- Seyfettin, Ömer, (2011) *Balkan Harbi Hatıraları*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Şakir, Ziya, (1929, Ekim 14) Meçhul Asker, *Vakit*, s. 3.
- Şakir, Ziya, (1929, Eylül 18) Meçhul Asker *Vakit*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1929, Eylül 17) Meçhul Asker, *Vakit*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1929, Şubat 2) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 9.
- Şakir, Ziya, (1929, Aralık 7) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 6.
- Şakir, Ziya, (1929, Aralık 1) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1929, Aralık 24) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 10.
- Şakir, Ziya, (1929, Aralık 26) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 9.
- Şakir, Ziya, (1929, Eylül 22) Meçhul Asker . *Vakit*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1929, Ekim 25) Meçhul Asker . *Vakit*, s. 3.
- Şakir, Ziya, (1929, Ekim 7) Meçhul Asker . *Vakit*, s. 3.
- Şakir, Ziya, (1929, Ekim 9) Meçhul Asker . *Vakit*, s. 3.
- Şakir, Ziya, (1929, Eylül 18) Meçhul Asker. *Vakit* , s. 2.
- Şakir, Ziya, (1930, Şubat 10) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 10.
- Şakir, Ziya, (1930, Şubat 8) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1930, Şubat 15) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 6.
- Şakir, Ziya, (1930, Ocak 30) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1930, Ocak 2) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1930, Şubat 14) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1930, Ocak 31) Meçhul Asker. *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1930, Ocak 13) Meçhul Asker. *VAKit*, s. 10.
- Şakir, Ziya, (1930, Şubat 14) Meçhul Asker . *Vakit*, s. 7.
- Şakir, Ziya, (1941, Eylül 24) Mustafa Fazıl Paşadan Fethi Okyara Siyasi Fırka Reislerinin Hayatı. *Tasvirî Efkar*, s. 3.
- Şakir, Ziya, (1946, Ocak 25) Kimsesiz Çocuklar Meselesi. *Büyük Doğu*, s. 14.
- Şakir, Ziya, (1947, Eylül 29) Edirne Müdafaası . *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya (1947, Haziran 7) Büyük Kabine. *Son Telgraf*, s. 2.

- Şakir, Ziya, (1947, Ekim 13). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 2). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 17). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 26). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Ekim 6). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 6). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Eylül 24). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Eylül 28). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 7). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Ekim 6). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 26). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Eylül 28). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 29). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 30). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 26). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 15). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya (1947, Eylül 30). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 25). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 19). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Aralık 17). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Kasım 16). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1947, Şubat 10). Yıldız Mahkemesine Ait Neşredilmemiş
Vesikalar Mithat Paşa ve Hürriyet Kurbanları. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Ocak 23). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Ocak 25). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Ocak 1). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya (1948, Ocak 5). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 9). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 10). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 11). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 13). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 15). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1948, Şubat 16). Edirne Müdafaası. *Son Telgraf*, s. 2.

- Şakir, Ziya, (1948, Ocak 2). Edirne Müdafaası . *Son Telgraf*, s. 2.
- Şakir, Ziya, (1952, Haziran 16). Ramazan Sohbetleri, Abdi Efendi. *Akın*, s. 4.
- Şakir, Ziya, (2011). *Nuri Demirağ Kimdir?* İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Topuzlu, Cemil, (2010) *İstibdat- Meşrutiyet- Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım* . İstanbul: İşaret Yayınları.
- Türkgeldi, Ali Fuat, (2010) *Görüp İştiklerim*,. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üstündağ, Ayda, (2011) *Sözlü Tarihin Büyük Üstadı Ziya Şakir*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Üstündağ, Ayda, (2016, Ocak 28) Ziya Şakir. (G. Göçer, Röportaj Yapan)
- Yavuz, Fikrettin, (Aralık 2013) "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları." *Tarih Okulu Dergisi*, 147-186.
- Yılmaz, Mehmet, (2001) "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz Dönemi S. 10*, s. 13-38.
- Zeyrek, Suat, (Eylül 2012) "Balkan Savaşlarında Trakya Cephesi'nin Erken Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler." *TYB Akademi* , S. 6, s. 11-39.